

Om substantivformerna till namnen å talmåtten eller enheterna i tiosystemet.

Av K. P. NORÉN.

Vid undervisningen i läran om talen framträder ofta behovet att använda substantivformer till namnen å åtskilliga tal. Dessa äro företrädesvis talmåtten eller enheterna i tiosystemet.

Namnen å dessa äro

En eller *ett*, *tio*, *hundra*, *tusen*, *tiotusen*, *hundrausen*, *million* o. s. v. samt *tiondel*, *hundraedel*, *tusendel* o. s. v.

Av de förstnämnda hava namnen *million*, *billion*, o. s. v. *substantiva former*. *Million* har nämligen biformerna: *millionen*, *millioner*, *millionerna*. Även namnet *hundra* har av ålder använts som substantiv. Sålunda förekomma i dagligt tal biformerna: *hundra*, *hundra*, *hundra*, ehuru de ej finnas upptagna i svenska akademis ordlista. Namnen *tiondel*, *hundraedel*, *tusendel* o. s. v., hava alla substantiva former. Biformerna till *tiondel* äro nämligen: *tiondelen*, *tiondelar*, *tiondelarna*. Substantivformerna till enheterna:

en eller *ett* äro *etta* jämte *ettan*, *ettor*, *ettorna*:

tio äro *tia* jämte *tian*, *tior*, *tiorna*:

hundra äro *hundra* jämte *hundra*, *hundra*, *hundra*:

tusen äro *tusende* jämte *tusendet*, *tusenden*, *tusendena*.

Hundra och *tusende* användes även som namn å de mot *hundra* och *tusen* svarande ordningstalen.

Omkring år 1860 bildades av en författare substantivformer till enheterna genom att efter deras namn foga ordet *tal*, sålunda använde han *ental*, *tiotal*, *hundraatal* o. s. v. i st. f. *en*, *tio*, *hundra*. Även till *million*, som har substantivform fogade han ordet *tal* och använde *milliontal* i st. f. *million*. Hade han varit följdriktig, så borde han till namnen *tiondel*, *hundraedel* o. s. v. fogat ordet *tal* o. s. v., men detta tillägg uteblev lyckligtvis.

Sammankopplingen av orden *en*, *tio*, *hundra* o. s. v. med ordet *tal* för att utmärka talen *en*, *tio*, *hundra* o. s. v.

är oegentligt. Denna felaktiga ordsammansättning med denna betydelse har till och med fått en särskild benämning nämligen *pleonasm*. Till samma kategori hör *triangel-yta*, *buljong-soppa* m. fl., som äro sammansatta av ett artnamn och klassnamn. Att *tio* är ett *tal*, *triangel* en *yta*, *buljong* en *soppa* m. fl. behöver ej angivas i namnet, då artnamnet ensamt är fullt tillräckligt för ändamålet.

Till samma klass höra s. k. *tautologiska* former, som äro bildade av tvenne namn å samma begrepp, såsom *delnings-division*, *rabattavdrag*, *handels-försäljning* m. fl.

I svenska språket finnas en mängd ord, vars sista beståndsdel är ordet *tal*, såsom: *årtal*, *fyrktal*, *gradtal*, *dussintal* m. fl.

Årtal är en förkortning av *årens antal*, *fyrktal* av *fyrkarnas antal*, *gradtal* av *gradernas antal*, *dussintal* av *dussinens antal* m. fl.

I full överensstämmelse härmed är *tiotal* även en förkortning av *tiornas antal*. Svaret på frågan: »vilket är *dussintalet* i uttrycket *sju dussin?*» är endast *sju* (ej *dussin*) och på frågan: »vilket är *tiotalet* i uttrycket *sjuttio?*» bör svaret endast vara *sju* och ej *tio*.

Vid framställningen av reglerna för »de fyra räknesätten» övergiva författarne den förra tydningen av »*tiotal*» och använda den senare. Den tvåfaldiga betydelse, som tilldelas detta namn jämte namnen på de övriga, utövar på undervisningen ett i hög grad menligt inflytande. Den omständigheten, att *tiotal* har *en* betydelse på en rad och på följande rad *en annan*, kan ej verka annat än förvillande på lärjungarnas uppfattning.

Utom dessa bägge betydelser av *tiotal* finnas ytterligare tvenne, som ofta förekomma. I sådana uttryck som

1) »ett *tiotal* personer bevistade sammankomsten» betyder »*tiotal*» »*omkring tio*», således ett obestämt antal.

2) »*tiotal*s personer bevistade sammankomsten» betyder »*tiotal*s» en obestämd »*mångfald av tio*».

De bägge sistnämnda tydningarna, som giva åt »*tiotal*» en obestämd betydelse, användas ej vid undervisningen och kunna i detta sammanhang lämnas å sido.

En del författare använda ordet *enheter*, i st. f. *ettor*, vilket även är olämpligt. Samtliga talmåtten i tiosyste-

met kallas med ett gemensamt namn *enheter* och kan således ej uteslutande användas enbart i st. f. *ettor*.

På grund af det föregående har således vart och ett av orden: *ental*, *tio*, *hundratal* o. s. v. endast *en* betydelse, nämligen den andra av de angivna.

Sålunda bör man vid redogörelsen över betydelsen av t. ex. 345,67 säga: att det betecknar ett tal, som är summan av 3 *hundra* (hundra), 4 *tior*, 5 *ettor*, 6 *tiondelar* och 7 *hundredelar* eller utan användning av enheter-*nas* substantivformer: att det betecknar ett tal, som är summa av 3-falden av *hundra*, 4-falden av *tio*, 5-falden av *ett*, 6-falden av *tiondelen* och 7-falden av *hundredelen*.

345,67 är således en mycket sammandragen kortskrift.

Genom den mera utförliga:

$3 \cdot 10^2 + 4 \cdot 10^1 + 5 \cdot 10^0 + 6 \cdot 10^{-1} + 7 \cdot 10^{-2}$ eller den mera begripliga

3 . hundra + 4 . tio + 5 . ett + 6 . tiondelen + 7 . hundredelen framgår med full tydlighet betydelsen av 345,67.

Hundratalet 3, *tio* 4, *entalet* 5, *tiondelstalet* 6 och *hundredelstalet* 7 kallas med ett gemensamt namn *decimaler*.

Att endast åt talen (ej siffrorna) 6 och 7 giva namnet *decimaler* är ej ändamålsenligt. Genom att giva åt ordet *decimaler* dess egentliga och rätta betydelse vinnas åtskilliga fördelar. Bland andra den, att den vidriga benämningen »siffersumma», som är roten till så många absurda uttryckssätt och därav följande förvillelser hos lärjungarna, kan slopas. Man kan då framställa kriteriet, när 9 är en jämn del af ett helt tal med följande ord:

9 är en jämn del av ett tal, när 9 är en jämn del av decimalernas summa.

Anmälningar och recensioner.

Andersson, H., Den kristna tros- och sedeläran för realskolans första klass. Stockholm, P. A. Norstedt & Söner, 1906. 28 sid. Pris brutto 55 öre.